

В. П. Кушпіт

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук,
доц. кафедри кримінального права і процесу

СЕКСУАЛЬНІ ДЕВІАЦІЇ ЯК ОБ’ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

© *Kyushpit V. P., 2014*

Дсліджено зв’язок сексуальних девіацій і насильства. Обґрунтована доцільність кримінологічного аналізу сексуальних девіацій соціального походження. Узагальнено висновок про перспективи та напрямки кримінологічних досліджень насильницьких злочинів, у зв’язку з сексуальними девіаціями соціального походження.

Ключові слова: види сексуальних девіацій, суспільна небезпечність, соціальна зумовленість, кримінологічний аналіз, насильство, запобігання.

В. П. Кушпіт

СЕКСУАЛЬНЫЕ ДЕВИАЦИИ КАК ОБЪЕКТ КРИМИНОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

Исследована связь сексуальных девиаций и насилия. Обоснована целесообразность криминалистического анализа сексуальных девиаций социального происхождения. Обобщены итоги относительно перспектив и направлений криминалистических исследований, в связи с сексуальными девиациями социального происхождения.

Ключевые слова: виды сексуальных девиаций, общественная опасность, социальная обусловленность, криминалистический анализ, насилие, предотвращение.

V. P. Kyshpit

SEXUAL DEVIATION AS AN OBJECT OF CRIMINOLOGICAL ANALYSIS

The paper developed the concept of “sexual abuse”. Criminological proved the feasibility of using this terminology designs. It was found current trends, dynamics, level and other important figures of modern criminological characteristics of “sex crimes” committed on the territory of Ukraine. Generalized conclusions about the prospects of criminological information obtained.

Key words: kinds of sexual deviations, social insecurity, social conditionality, criminological analysis, violence prevention.

Постановка проблеми. Формування в Україні демократичних засад функціонування соціальної правової держави передбачає не лише утвердження соціальних уявлень про справедливість, ефективність конституційного порядку, але й зміцнення суспільної моралі, адекватного уявлення про свободу у сфері сексуальних відносин. Розвиток моральних цінностей, недопущення протиправного насильства у сфері сексуальних відносин, є одним з показників цивілізованості суспільства. Сексуальна поведінка є передумовою статевої репродукції, важливою

складовою для встановлення міжособистісних стосунків, отримання приємних відчуттів, підтримання почуття особистої гідності та особистого здоров'я. Проте у випадках, коли до повнолітнього, психічно здорового сексуального партнера застосовується фізична сила без його на те згоди, тоді така сексуальна поведінка є кримінально каранною.

В українській ментальності історично сформувалося ставлення до сфери сексуального спілкування як такої, що є закритою до обговорення, інтимною. З цим варто було б погодитися, якби не випадки сексуального насильства, що супроводжуються негативними наслідками фізичного, морального та соціального характеру.

Зокрема, у положеннях закону України “Про попередження насильства в сім'ї” зазначається, що сексуальне насильство – це протиправне посягання одного члена сім'ї на статеву недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї [1]. При цьому варто зазначити, що сексуальне насильство виходить за рамки сім'ї і може стосуватися будь-якої особи, незалежно від її статі, віку чи соціального статусу.

Загострення кризових явищ у суспільстві супроводжується не лише соціальною невлаштованістю значних категорій осіб, поширенням агресивних проявів поведінки, подальшою комерціалізацією сфери дозвілля, незахищеністю інформаційного простору від низькопробної продукції, але й зростанням проявів девіацій, зокрема сексуальних, пов'язаних з кримінально-караним насильством. Однак до цього часу сексуальні девіації переважно були предметом наукових розвідок у галузі сексології, психіатрії, психології та деяких інших наук про людину. Натомість сексуальні девіації, що супроводжуються кримінально-караним насильством, в певній своїй частині можуть мати і соціальне походження. Отже, проведення кримінологічного аналізу сексуальних девіацій, з одного боку, сприятиме подальшій інтеграції кримінології з суміжними науками про людину; а з іншого, – запобіганню сексуальному насильству на ранніх стадіях його можливого розвитку.

Мета роботи – з'ясувати кримінологічні аспекти сексуальних девіацій, що має значення для подальшого розвитку кримінологічної теорії й удосконалення практики запобігання насильницьким злочинам.

Стан дослідження. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти статевих злочинів розглядають праці, зокрема, Ю. В. Александров, Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, О. М. Бандурка, Ю. В. Баулін, Ю. Д. Блувштейн, С. В. Бобровник, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, Я. М. Брайнін, Л. П. Брич, П. А. Воробей, В. О. Глушков, А. І. Долгова, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. М. Ігнатов, М. А. Ісаєв, В. Є. Ємінов, О. Г. Колб, М. Й. Коржанський, В. М. Кудрявцев, І. П. Лановенко, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, В. Т. Маляренко, М. І. Мельник, П. П. Михайленко, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, Л. В. Франк та ін.

Зокрема, у кримінально-правових дослідженнях сексуальні девіації, як правило, розглядалися крізь призму вирішення питання осудності чи неосудності винних. Натомість у кримінологічних акцентувалася увага на доцільності понятійної визначеності сексуального насильства, змістовому наповненні кримінологічної характеристики статевих злочинів та осіб, які їх учинили, розгорнутій характеристиці різних категорій жертв сексуального насильства тощо. При цьому сексуальним девіаціями у зв'язку з учиненням насильницьких злочинів належної уваги не приділено.

Виклад основних положень. Під девіаціями (відхиленнями) у поведінці особистості розуміються дії, які не відповідають нормам, прийнятим у суспільстві (моральним, правовим, дисциплінарним, побутовим тощо). Відповідно до них, виділяють поведінку, що відхиляється від моральних (аморальну), правових (протиправну), медичних (поведінка хворої людини) та інших норм. Донедавна термін “відхилення” асоціювався лише з такими явищами, як злочини, пияцтво, наркоманія, проституція тощо, тобто відхиленнями від будь-яких соціальних норм. Системати-

зуючи найзагальніші уявлення про девіантну поведінку, можна її визначити, з одного боку, як вчинок, дії людини, а з іншого, – як соціальне явище.

Проблему відхилень вивчає не лише кримінологічна наука, але й соціологія, психологія, філософія права та інші науки про людину [2]. Так, американський соціолог А. Коен називає поведінку, що відхиляється, як таку, що суперечить очікуванням, які підтримуються і визнаються законами в середині соціальної системи [3, с. 123–126]. Своєю чергою, англієць Д. Уолш, представник феноменологічної соціології, стверджує, що соціальне відхилення – це значною мірою статус, що приписується [4, с. 98], тобто “ярлик”, а не об’єктивне явище. На думку цього вченого, відхилення – це не внутрішня якісна риса, притаманна певній дії, а результат соціальної оцінки та застосування санкцій. Аналогічна позиція розвинена у теорії стигматизації [4; с. 31].

У психологічних дослідженнях “поведінкових відхилень”, проведених А. Г. Ковальовим, зазначається, що основною ознакою відхилень від норм поведінки людини є невідповідність цієї поведінки суспільним вимогам, вираженим у соціальних установках, – законах і моральних правилах [5, с. 222].

У сучасних дослідженнях з філософії права поведінка, що відхиляється, ототожнюється з девіантною поведінкою (*deviant behavior*) та розглядається як вчинок або дія людини (групи людей), що не відповідає офіційно встановленим або ж таким, що фактично сформувалися в даному суспільстві (культурі, субкультурі, групі) нормам і очікуванням [6, с. 111].

Отже, у зарубіжних та вітчизняних вчених до цього часу не сформовано єдиної точки зору з приводу змістового наповнення терміна “поведінка, що відхиляється”. Одні дослідники вважають, що йдеться про будь-які відхилення від схвалених суспільством соціальних норм, інші пропонують включити в це поняття тільки порушення правових норм, треті – різні види соціальної патології (вбивство, наркотизм, алкоголізм тощо), четверті – неординарну соціальну творчість. Розмаїття суспільних правил породжує велику кількість підвидів поведінки, що відхиляється.

Доволі часто девіантна поведінка асоціюється з аномальною поведінкою. Термін “аномалія” означає будь-яке відхилення від норми або очікувань та використовується для позначення відхилень у поведінці, у відносинах і статистиці [7, с. 222]. Канадський психолог Ж. Годфруа уточнює, що визначальною ознакою аномальної поведінки є нездатність особистості встановлювати міцні соціальні відносини, небажання дотримуватися прийнятих норм, мізерна лояльність по відношенню до інших, неохочість дотримуватися своїх обов’язків щодо інших і відсутність почуття провини за свої непристойні вчинки [8, с. 33]. Аномальна поведінка – це ненормальна або патологічна поведінка, клінічна форма девіантної поведінки.

У “Психологічному словнику” [9, с. 22] девіантна (що відхиляється) поведінка розглядається як така, що не відповідає офіційно встановленим або фактично сформованим у цьому суспільстві (соціальній групі) нормам, і приводить порушника до ізоляції, лікування, виправлення або покарання.

Смелзер виділяє три основні компоненти девіації: 1) людину, якій властива певна поведінка; 2) норму або очікування, що є критерієм оцінки поведінки людини як девіантної; 3) іншу групу людей чи організацію, що реагує на цю поведінку [10, с. 78].

У кримінологічних дослідженнях під девіантною розуміють поведінку, що не відповідає заданим суспільством нормам і типам поведінки [11, с. 257], тобто порушення будь-яких соціальних норм.

Відхилення (девіація) у свідомості та поведінці людей, як правило, “дозріває” поетапно. “Первинна девіація” існує, коли на окремі поведінкові відхилення оточуючі не звертають уваги, а порушник не вважає себе таким (наприклад, вживання спиртних напоїв з випадковими людьми, що призводить до порушення суспільної моралі). “Вторинна девіація” існує тоді, коли навколишньою соціальною групою або офіційними організаціями людина відкрито визнається порушником норм моралі чи права. Це завжди пов’язується з негативною реакцією на її дії.

З огляду на специфіку цього дослідження, окремого розгляду потребують специфічні ознаки, що стосуються сексуальних девіацій. У медицині сексуальні девіації (парафілії, аберації, статеві, сексуальні перверсії) – це хворобливі порушення:

– спрямованості статевого потягу (стосується вибору сексуального партнера (об’єкта) за віком, статтю, національною чи етнічною належністю, професією, соціальним статусом,

належністю об'єкта потягу до живих істот чи неживих, біологічними та анатомічними особливостями (людина, тварина), кількістю партнерів тощо);

– способів задоволення статевого потягу, що вказує на пріоритетність методів і засобів досягнення статевих відчуттів (оргазму) (механічні, психологічні, фізіологічні).

Загалом сексуальні девіації зводяться до таких основних видів:

– транссексуалізм, що передбачає асоціацію себе з представником протилежної статі, незадоволеність своєю статевою належністю;

– лесбійанство і гомосексуалізм, що являють собою статевий потяг до одностатевих представників;

– асексуалізм, який полягає у повній відмові від сексу;

– мазохізм, що складається з пристрасті до самопобиття або в бажанні отримувати покарання від статевого партнера;

– садизм, за якого спостерігається бажання психологічно і фізично пригнічувати партнера, отримуючи насолоду;

– педофілія, яка полягає у статевоу потягу до маленьких дітей.

Останнім часом перелік сексуальних девіацій доповнили новими формами, виникнення яких зумовлено технічним прогресом (телефон, телевізор, відеотехніка та ін.), звичаями деяких сучасних субпопуляційних течій (груповий секс у комунах хіпі), діями хімічних сполук (виникнення фармакологічного оргазму під впливом наркотиків) тощо.

Поширеність сексуальних девіацій серед населення оцінюється по-різному. Так, наприклад, девіація садизму спостерігається у 5 % чоловіків та у 2 % жінок; мазохізму – у 2,5 % чоловіків і в 4,6 % жінок; трансвестизму – в 1 % людей [12, с. 33].

Моральна оцінка сексуальної поведінки, як девіантної, залежить від рівня сексуальної культури спільноти. Більшість сексуальних девіацій не є кримінально караною за умови добровільності та усвідомленості статевих стосунків партнерів. До того ж окремі з них є суспільно небезпечні, й зокрема:

1) сексуальні девіації, пов'язані із спрямованістю, об'єктом статевого потягу:

а) педофілія – статевий потяг до дітей, які не досягли статевої зрілості;

б) ефебофілія (грец. *epebos* – юнак і *philia* – любов, потяг) – статевий потяг до хлопчиків–підлітків, які не досягли статевої зрілості;

в) німфофілія (грец. *nymphue* – наречена і *philia* – любов, потяг) – статевий потяг до дівчаток–підлітків, які не досягли статевої зрілості;

г) некрофілія (грец. *necros* – мертвий і *philia* – любов, потяг) (некроманія, лікантропія) – статевий потяг до трупів, за умови, коли винний з цією метою убивав свої жертви;

2) сексуальні девіації, пов'язані з характером дій, які приносять задоволення, оргазм:

а) сексуальний садизм (еротиранія) – статеве задоволення, яке отримують шляхом завдання страждань сексуальному партнеру;

б) бертранізм – відрізання статевих органів, молочних залоз;

в) некрофагія – з'їдання частин трупа, найчастіше статевих органів у поєднанні з убивством жертви;

Загалом сексуальна девіантна поведінка є складним феноменом, що не зводиться лише до фізіологічних процесів, емоційних реакцій, ситуативних дій, а тому розглядається в системі загальних регуляторних механізмів особистості.

Отже, на особистісному рівні девіантна поведінка – це результат неспроможності чи небажання індивіда адаптуватися до суспільства, його вимог та є результатом неналежної соціалізації особистості. Специфікою девіантних форм поведінки, що призводить до вчинення сексуальних злочинів, може бути наявність сексуальних відхилень, пов'язаних з різними видами педофілії та жорстокого садизму, які наносять моральну чи (та) фізичну шкоду потерпілим.

Сексуальна девіантна поведінка є складним феноменом, що не зводиться лише до фізіологічних процесів, емоційних реакцій, ситуативних дій, а тому розглядається в системі загальних регуляторних механізмів особистості.

Сексуальна агресія, як форма девіантної поведінки: а) спрямована на заподіяння страждань і мук; б) регулюється культурою, звичаями, вихованням; в) виражається у діях, словах та фантазіях сексуального змісту; г) є особливою складовою загальної агресивності; д) може бути наслідком якоїсь події, невдачі в досягненні мети, фрустрації тощо.

Кримінологічний аналіз явища, і, зокрема сексуальних девіацій, означає його дослідження у площині вирішення тих проблем, що належать до предмета кримінології, й зокрема, злочинної поведінки, особистості злочинця, причин та умов соціальних девіацій сексуального характеру, а також запобігання насильницьким злочинам. Отже, кримінологічний аспект дослідження сексуальних девіацій, зводиться лише до тих сексуальних девіацій, які соціально зумовлені, а також, тих, що пов'язані із вчиненням насильницьких злочинів.

Особливий науково-практичний інтерес становить сексуальна мотивація як процес формування, розвитку і реалізації мотиву злочину; як процес суб'єктивної детермінації "сексуального злочину", в результаті взаємодії особи з навколишнім середовищем. Сексуальна мотивація формується на ґрунті дуже травматичних відчуттів сексуальної неповноцінності. Мотиваційна сфера сексуальних злочинців характеризується егоцентризмом, агресивністю сексуальних стосунків, домінуванням предметно-біологічних потреб, внутрішньо особистісним конфліктом.

Висновки. Більшість сексуальних девіацій не є кримінально карані, за умови добровільності та усвідомленості статевих стосунків партнерів. Моральна оцінка сексуальних девіацій залежить від рівня сексуальної культури спільноти. До того ж окремі їх види є суспільно небезпечні.

Об'єктом кримінологічного аналізу можуть бути лише соціально зумовлені сексуальні девіації. Відтак науково-практичний інтерес становить виявлення та усунення негативних чинників, які сприяють формуванню суспільно небезпечних сексуальних девіацій в осіб на рівні мета-, макро- та мікросередовища, що дає змогу запобігти насильницьким злочинам на ранніх стадіях. Виникнення сексуальних девіацій може відбуватися на тлі інших девіацій несексуального характеру (наприклад, наркоманія, алкоголізм, проституція). У перерізі реалізації заходів індивідуальної профілактики набуває актуальності ретельне вивчення мотиваційної сфери особи, яка вчинила насильницький злочин на ґрунті сексуальних девіацій соціального походження. За своїм сутнісним змістом профілактика девіантної поведінки, зокрема сексуальної, є процесом соціалізації особистості.

1. Про попередження насильства в сім'ї: закон України від 15 листопада 2001 р. (зі змінами) // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 10. – Ст. 70. 2. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения: учеб. пособ. для вузов / Ю. А. Клейберг. – М.: ТЦ Сфера, 2001. – 160 с. 3. Коэн А. Отклоняющееся поведение и контроль над ним / А. Коэн // Американская социология: Перспективы, проблемы, методы. – М., 1972. – С. 123–126. 4. Новые направления в социологической теории / Пол Филмер и др.. – М.: Прогресс, 1978. – 392 с. 5. Ковалев В. В. Психология личности / В. В. Ковалев. – 3-е, изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1970. – 391 с. 6. Герасимів Т. З. Девіантна поведінка особистості : філософсько-правовий вимір [Текст] : монографія / Т. З. Герасимів ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів: ЛДУВС, 2009. – 523 с. 7. Братусь Б. С. Аномалии личности / Б. С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 301 с. 8. Годфруа Ж. Что такое психология. – 2-е изд. / Ж. Годфруа. – М.: Мир, 1992. – Т. 1. – 496 с. 9. Психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М.: Политиздат, 1983. – 1051 с. 10. Лунеев В. В. Преступность в XXI веке: методология прогноза / В. В. Лунеев // Социс. – 1996. – № 7. – С. 75–78. 11. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика / Г. А. Аванесов. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – 528 с. 12. Діденко С. В., Козлова О. С. Психологія сексуальності / С. В. Діденко, О. С. Козлова. – К.: Видавничий дім Альма-матер, 2009. – 304 с.